

Еволюція республіканської традиції в Україні: історико - правовий аспект

За роки незалежності форма правління в Україні часто змінювалася у межах республіканської. Суть всіх цих змін полягала у розподілі повноважень між президентом і парламентом. Питання полягає у тому, чому за останні два десятиріччя так активно переглядалася форма правління в Україні? Очевидною буде відповідь, що кожен новий президент намагався розширити свої повноваження і так само робила і Верховна Рада. Однак, на думку дослідників, Україні притаманне протистояння між противниками та прибічниками сильної одноосібної влади, що склалася історично.

Більшість вчених виділяє 5 етапів формування української державності, першим з яких є Давньоруська держава. Це була ранньофеодальна держава з монархічною формою правління. На думку окремих авторів, Київська Русь не набула завершеного монархічного устрою і протягом всієї своєї історії тяжіла до республіканської форми правління. Наприклад, самодержавною влада великого князя була лише в періоди централізації держави, зокрема за правління Володимира Великого, Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха. Також не було розроблено чіткої схеми престолонаслідування. Важливим є те, що існувало віче – народні збори дорослого чоловічого населення, що вирішували важливі громадські та державні справи. Під час посилення князівської влади віча занепали, але при її ослабленні знову ставали помітним органом. Вплив на рішення князя також мала боярська рада – дорадчий орган при князеві. Тому, князь, боярська рада та віче були елементами трьох моделей управління – монархічної, аристократичної та демократичної [4, с. 54 - 60].

Наступним важливим етапом була Запорізька Січ. В цей період можна чітко розгледіти боротьбу між тими, хто прагнув монархії та її противниками. Спочатку на Січі була військово-республіканська форма правління, яка перетворила її на стійку політичну організацію та гарантувала життєвість в екстремальних умовах існування. Але в ході перших років Національно-визвольної революції (1648 -1652 рр.) була утворена українська держава. Процес її розбудови на початковому етапі (протягом літа і осені 1648 р.) відбувався на основі «козацької республіки». Наприклад французький інженер де Боплан у першій половині XVII ст. писав так: "Гетьмани дуже суворі, але нічого не чинять без військової ради..." [1, с.67.].

Поступово республіканські традиції все більше не справлялися з існуючими вимогами часу, тому, вже з середини 1650-х рр. влада Б. Хмельницького наближалася до необмеженої, еволюціонуючи в бік становлення монархічної форми правління [5, с.65]. Також Б. Хмельницький оформив передачу влади синові, тобто затвердив спадкову гетьманську владу династії Хмельницьких. Але запроваджена таким чином монархічна форма правління не мала твердої опори. Ідею монархізму не підтримували ні козацтво, ні міщансько-селянські маси. Через недостатній вік Юрія Хмельницького влада перейшла до рук Івана Виговського. За нього утверджується республікансько-олігархічна форма правління. Однак він з часом також прийшов до думки про необхідність зміцнення гетьманської влади, надавши їй монархічних рис, зробивши спадковою. Пізніше прагнення перетворити гетьманську владу в спадкову виразно проявилися в політиці гетьманів П. Дорошенка, Д. Многогрішного, І. Самойловича та І. Мазепи. Тенденція до посилення гетьманського авторитаризму викликала активну протидію з боку вищої старшини. Також намагався встановити гетьманську монархію Кирило Розумовський. Він планував перетворити Україну на державу з спадковим гетьманом на чолі на європейський зразок [3, с. 4 - 5].

Можна підсумувати, що республіканські прагнення переважили монархічні, що було незвично, на фоні європейських країн, де активно йшов процес відновлення династичних і утвердження абсолютних монархій.

Наступним етапом розвитку республіканської традиції вважається період визвольних змагань 1917 - 1921 років. У 1917 році затвердилася Українська Центральна Рада, яка стояла на позиціях демократизму. У III Універсалі Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку. Але тодішня реальність вимагала жорстких дій, а Центральна Рада на чолі з «істориками» і «письменниками» не змогла вжити необхідних заходів. Тому переворот, який відбувся з 29 на 30 квітня 1917р. , коли гетьман Павло Скоропадський захопив владу в Україні, усунувши Центральну Раду, скоріше було вимушеним кроком. Після цього мирного повстання, було утворено Українську Державу. Гетьманові Скоропадському було надано широкі повноваження для відновлення країни, тому він по суті став монархом, хоча, як зазначалося, тимчасово [4, с.276]. Нова держава ґрунтувалася як на республіканських, так і на монархічних засадах. Незважаючи на те, що Скоропадський прийшов до влади шляхом перевороту, за підтримки німецьких військ, його правління, яке тривало до 26 грудня 1918 року характеризувалося значними позитивними змінами для тогочасної України. Тому, як і за Богдана Хмельницького, введення монархії було кроком для зміцнення держави. Але, як і в XVII ст., монархічна форма правління не затвердилася і була витіснена республікою. Отже, на сучасні зміни між парламентсько-президентською та президентсько-парламентською республіками частково може впливати історичне суперництво між прихильниками та противниками сильної одноосібної влади в Україні. Хоча, звернувшись до історії нашої держави, виявляємо, що парламентські традиції значно переважають, адже сформувалися історично і є розвиненими власними силами.

Список використаних джерел:

1. Боплан Гійом Левассер де. Опис України / Гійом Левассер де Боплан. Українські козаки та їх останні гетьмани; Богдан Хмельницький / П. Меріме / Пер. З фр., приміт. та передм. Я. І. Кравця. – Львів: Каменяр, 1990. – 301 с.
2. Бостан С. К. Форма правління незалежної Української держави: етапи розвитку, проблеми, перспективи / С. К. Бостан // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 103 – 110.
3. Бутрик, І. Монархічні ідеї в суспільно-політичній думці України Х-XX століть / І. Бутрик // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія. Економіка. Філософія. - К., 2008. - Вип. 14: Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. - № 4 – С. 159 – 165.
4. Історія держави і права України: Підручник / А.С. Чайковський, В.І. Батрименко, Л.О.Зайцев, О.Л. Копиленко та ін.; за ред. А.С. Чайковського. – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
5. Смолій В.А, Степанков В.С. Українська державна ідея XVII — XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – Київ: «Альтернативи». – 1997. – 368 с.

